

THE ARARAD,
An Armenian Journal
of
Politics, Science and Literature.
Published
Every Other Thursday,
by
P. M. AYVAD,
Editor and Proprietor,
72 University Place, New York.

ԵՐԿ-ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ և ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

TO ADVERTISERS.
This paper has an extensive circulation among the Armenians throughout the United States and the principal cities of the world. It is an excellent medium for domestic and international advertisements, securing the very best results.
Rates of advertising will be found on the fourth page.

— ՄԵՐ ՍԿՂՈՒՆԲԸ ԱԶԳԻՆ ՍԿՂՈՒՆԲԸ Է, ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՇԽԱՐՀԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ: — ԱՐԱՐԱՏ, Սեպտեմբեր 30, 1878:

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ՝ 1869.
ESTABLISHED AT CONSTANTINOPLE

ՆՈՒՐ ԵՐԿ, ՀԻՆԴՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 30, } 1891
NEW YORK, THURSDAY, JULY 30, }

ՆՈՐ ՀԱՏՈՐ Ա. ԹԻԻ } 11
NEW VOLUME I NO. }

TO OUR READERS.

The "Ararad" will contain interesting articles in English text, for the benefit of our English-speaking citizens, who are more or less interested in the Armenian Question, its Church and history. Contributions which will interest the public and help the cause of oppressed Armenia, will be welcome to its columns.

SUBSCRIPTION PRICE
\$2. PER ANNUM.

NOTICE.—We take the liberty of announcing that subscriptions for the ARARAD will be received at our office, 72 University Place, and that the increase of our English reading subscribers will encourage us to devote more columns to articles and news in the English language. This will greatly help us to bring the grievances of Armenians to the notice of the civilized world.

ABOUT REMONSTRANCES.

In our columns of to-day we give a full account of the debate in the British Parliament concerning the maladministration of affairs in Armenia. From what has been said, we conclude that the Foreign Office still believes in remonstrances and representations to the Porte, with the expectation of obtaining on adjustment of the Armenian difficulties.

It cannot be denied by any diplomat, that without more effective steps to fall back on, remonstrances are utterly worthless; and especially so in the case of the Turkish Government.

As some of the liberal members of Parliament rightly state, these written instruments of diplomacy find their way to the waste basket faster than the representative who brings them to the Porte can step out of the Grand Vizier's office. This is just the way that the reports or *takrirs* of the Armenian Patriarchs have been treated for years, and that is why the Armenians have brought their case before the judgment of the civilized world.

They did so, of course, with the earnest belief that a more practical way would be chosen to impress upon the Grand Turk that actual reforms in Armenia are an indispensable necessity, and it is to be deeply regretted that Her Majesty's Government does not feel inclined to adopt such a substantial policy as will bring a sufficiently strong influence upon the Porte to make it do what it should have done long ago. An emphatic stand one way or the other—a decided policy either to do something definite or else nothing at all, would help the cause of the Armenians far more than the dilly-dallying scheme of written remonstrances, that is now being followed by the British Foreign Office.

SHOULD MISSIONARIES PROSELYTIZE?

The Rev. F. S. May, of London, in a recent letter to the editor of L'Armenie, referring to the ancient Syro-Persian Church, makes a truthful remark which ought to be well noticed by our western missionaries, who seem to carry on their work among the Eastern Christians in an altogether different spirit.

"When you can, please also say a word on behalf of the so-called Nestorians, and the mission to them from the Archbishop of Canterbury. They are, in reality, the surviving diminished remnant of the ancient Syro-Persian National Church, and do not call themselves Nestorians. In the times of the old theological controversies, they refused to join with the Council of Ephesus in condemning Nestorius as a heretic, but they appear to be by no means committed to his heresy. At any rate, they have become so ignorant, in consequence of centuries of persecution in their isolated mountain-homes, as to know little about such refinements. They deserve especial sympathy from us, on account of their poverty, and we cannot but wish all success to the Anglican Mission to them which makes it a fundamental rule to abstain from proselytizing—which has marred whatever has been attempted by other missionaries from the West to your lands."

Fifty years of labor and an enormous amount of money spent in this light would certainly have accomplished far better results, than have been achieved down to the present day by American missionaries in Armenia and Asia Minor.

IN THE BRITISH PARLIAMENT.

HOUSE OF COMMONS.

London, July 10th, 1891.

MR. SUMMERS moved to reduce the vote for the Foreign Office by £ 200, on the ground of the continued misgovernment which prevailed in the Asiatic provinces of the Sultan, more particularly in Turkish Armenia. The elementary duty of the Government was to protect its subjects, but the Sublime Porte, instead of protecting its subjects, assisted in plundering them, which had given rise to the charge that the Turkish Government was nothing more than a system of organized brigandage. The people were treated with indescribable cruelty, while there was not the slightest security of life and property. England had a right to interfere not only on the grounds of common humanity, but because under the Treaty of Berlin, Armenia was placed under the protection of the European Powers. He wanted to know whether the Government were going to do anything to bring about European intervention having for its object to do justice to a long suffering people, and to redeem the good name of Her Majesty's Government.

MR. LEVESON-GOWER said the Nestorian Christians suffered almost to the same extent as the Turkish Armenians. It was ridiculous to talk of the Christians in Armenia being armed, but in spite of that searches were constantly being made in Christian houses, and great brutality and suffering ensued.

On the other hand, the Kurds were well armed, Mrs. Bishop stating that she had frequently seen in their possession modern rifles. The Kurds had been organized into a sort of militia, and he had been informed that, since then they had gone into the bazaars, telling the merchants that now they (the Kurds) had the Government with them, their time had come. They were also in the habit of going into the houses of the Christians and demanding money and goods, and killing the people when their wishes were not complied with. They were said to adopt that plan because they feared if there was any general massacre, the indignation of Europe would be drawn upon Turkey. He asked the Under Secretary for Foreign Affairs, whether he could point to any improvement which had taken place in the condition of Armenians since last year, and whether it was consistent with the dignity of England to confine themselves to written remonstrances, which were only torn up the moment the backs of their representatives were turned.

MR. SCHWANN would not like the occasion to pass without expressing his deep sympathy with the Armenians in the sufferings which they were called upon to undergo, and his satisfaction that we had at last obtained a thoroughly impartial account by an eyewitness of what was going on at the present moment at that region. Mrs. Bishop was, if anything, rather prejudiced against the Armenians, but when she came to travel in the country and see the sufferings of the people she changed her opinion, and he was sure no impartial person could read her accounts without a feeling of indignation at the existing state of affairs. It was a long account of violence, arson, murder, and robbery. Mrs. Bishop stated that many of the robberies took place within the reach of the army corps of the Sultan, and troops could easily be employed in putting an end to this Kurdish raids. There was always a sufficient force at hand to coerce the Armenians into paying the taxes, and it seemed to him the force might also be employed to protect the people from the attack of the Kurds. It seemed to him that the Government had many ways in which to put pressure on the Turk. The question was no longer one of politics but one of humanity. (Hear, hear.)

MR. LEIGH could not help thinking that there was a good deal of exaggeration in the accounts that were submitted to the House as to the condition of things in Armenia. If what Mrs. Bishop had said was true, it would be impossible for the Christians to live in Armenia at all, and yet they were doing steps to verify them. For his own part he declared that Mrs. Bishop had said no more than what had already been asserted by Mr. Clifford Lloyd. As to the question of the Jews in Russia, he pointed out that England had no treaty rights in the matter, and that she had no more right to interfere with the domestic policy of Russia than Russia

would have to interfere with the English rule in Ireland. The case of the Armenians, however, was altogether different. England was under treaty obligations to protect the Christian Armenians, having bound herself to that course by the Treaty of Berlin and the Anglo-Turkish Convention. He protested against the arming of the Kurds, describing it as arming the wolves against the sheep; and as to the representation of Her Majesty's Government amongst these people, he inquired whether the Consulate at Erzeroum rendered vacant by the death of Mr. Clifford Lloyd was to be filled, and if so, by whom. The post was one where it was essential to have a strong representative.

SIR JAMES FERGUSSON said that the whole of the ground traversed by honorable members had been gone over in March, when the vote on account was submitted. Consequently, he had nothing new to say. Representations as to misconduct or the want of efficient officials had generally been listened to. It was undoubtedly true that the amount of success which had attended our efforts had not been such as could be wished, but when such insulting language was addressed to the Porte in that House, what other result, he asked, could be expected? They had been talking of the desirability of diplomatists having a knowledge of political economy. He thought a knowledge of the rudimentary principles of diplomacy would be a profitable study for the honorable members who counselled approaches to a foreign Government and at the same time filled their speeches with insult and threat, and menace. That was not his idea of the way of producing a good effect abroad.

MR. LABOUCHERE denied that he had suggested that representations be made to the Turkish Government. They might just as well talk to a blind ass. The amendment was withdrawn.

OFFICIAL ATROCITIES IN TURKEY.

The following extracts are from a letter to the Paris *L'Observateur*, dated at Constantinople, June 26th. They corroborate some of the facts published in our issue of July 2nd, and give further details concerning the same.

"I have already written to you, that in consequence of the late disturbances at Constantinople, most of the Armenian prisoners have been banished, in small groups, to various distant places, in order not to attract the attention of the public. * * * Is it possible to ever pen the tortures that these unfortunates suffering in Turkish prisons? The penal system in Turkey is still in its primitive state, and has undergone no improvement since the time of Sultan Mehmed II. Many prisoners have not been able to stand the tortures inflicted upon them, and the death of one of them, Vartan Calousdian, (a young man twenty-six years of age), is a new proof of their atrocities.

"The parents of this young man, hearing of his death in the prison, during the last week, succeeded in securing, through the almighty 'bakshish,' the remains of their beloved, in order to inter him in their family grave. While the attendants of the Church, at Galata, were washing the body according to the custom of the Armenian Church, they could not withhold their tears; and they were awe-stricken at

the sight of numerous wounds which marked the body. The poor young man had many of his ribs broken, the palms of his hands and the bottom of his feet were burnt, and his breast and back striped with long burns.

"In spite of the threats of the authorities, the family gave a pompous burial to this young man, and the Armenian Community of Constantinople joined in great multitude to do the last honors to this martyr.

"Similar cases occur quite often in Asia Minor, but the local authorities conceal them with the utmost care, and make every effort to keep them from the people. The Armenians have not even the right to emigrate from this barbarous country. I telegraphed to you yesterday that the Governor of Trebizonde prohibited about one hundred Armenian emigrants from leaving the port, on the Messagerie steamer 'Niger.'

"Although the indifference of Europe towards the Armenians is perfect, and although Sultan Hamid, on the strength of the protection tendered by the Emperor of Germany, refuses even to respect the laws of humanity and the progress of civilization, yet he may not be altogether indifferent when he contrasts these authentic facts with the exaggerated reports of omissions, with which some of the Parisian papers have lately filled their columns, in speaking of 'His' magnanimity and 'the sweetness of his fatherly government!'"

ARTICLE 61 OF THE BERLIN TREATY.

"The Sublime Porte undertakes to carry out, without further delay, the improvements and reforms demanded by local requirements in the provinces inhabited by the Armenians, and to guarantee their security against the Circassians and Kurds. It will periodically make known the steps taken to this effect to the Powers, who will superintend their application."

DO YOU WANT HELP?

We take the pleasure of announcing to our patrons that we constantly have applications on file at our office from Armenians of all trades and industries, who as a rule are men of sober habits and good character.

A short notice to this office will secure desirable help for manufactories, farms, public conveyances and other establishments where industrious and reliable men are desired.

Ա. Զ. Դ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱՍՆԵՆԱԿ

Ի գիտութիւն արդոյ Հասարակութեան կը ծանուցուի որ գրադրանք զբաղեցնակ մը բազում է ի թիւ. 72 University Place, Երկրորդ յարկ, ուր անգործ ազգայնոց զբաղմունք կը գտնուին Համեստ պայմաններով: Դիմելու ժամն է Գէն մինչ 10ը առաւօտեան, բացի Շաբաթ օրերէն:

դաւ. նարինջը ըլլալն կը վկայէ որ չիտակ է, ինչու որ մեր այժմու տեղը բնաւ չի մեծնար և եթէ այս փորձին մէջ յաջողիմք, Գալիֆօրնիայի մը գտած պիտի ըլլանք. կը յուսամ որ ուզած տեղեկու- թիւններդ տալ կարողացայ, և եթէ ունիք տեղեկանալու բաներ կամ մեզի տրվեցնելիքներ շատ ուրախ մեզի պիտի ըլլանք և եթէ գիտէք այլ պիտի անձեր որ փափաք ունին մշակութեան պարագայու կրնաք զրկել հինգ վեց անձեր, թող գործեն ամառականով մէկ տա- րին, լըսեն ու տրվին գործը այնու- ծէլ. ամառականով գործողին կիրա- կուրն ալ մենք պիտի հոգանք:

Տր. Փօլ և Վարդան Տօնիկեան տեղ առին մեզմէն վեց մըն հե- ուաորութեամբ. բայց Տր. Փօլի ընտանիքը աղայրեքէն մեռաւ անցեալ նոյեմբերին. ինքը մինչև անցեալ ամիս հոս մեր քովը կը կենար. հիմայ մէկ ամիս է Pueblo Colorado գնաց. երէկ նամակ նա- մակ արեւելք որ հոս հիւանդանոցին մէջ մտած է ու պիտի աշխատի քեզիստիւն ընելով և իր եղբայրը վարդան հոս առած տեղերնուն վը- րայ է, մշակութեան գործով կզրա- ղի. յատկապէս ընդունէցէք մեր բարեւնը ամենուս կողմէն:

Մնամք ձերդ բարեմայ թու. H. Domigian

Յուլիս 6, 1891:
Բաթըրլըն, Թէքսաս:

Յաջորդ նամակն Անգղիայէն լեզ- ուաւ է կալվածքէն գրուած, Կի- ռուիչ ինչուրէնս Գորդէնի թէք- սասի գործակատար Մր. Գ. Է. Ան- ճէլէ առ Մեծ. Ս. Մ. Մինստեան ո- րը մէջէն կարեւոր կէտերն միայն կը բովանդակուի:

«Արգետնայի մէջ ունիմք երկա- թուղոյ կայարան մը, նոսե նամա- կատուն և էքսպրէսի կայարան մը, և իբր 30 ընտանիք կապիւն նոյն հողին վրայ: Երկիրն ճոխ, սև, հիւ- թաւոր հող մը է, և մի քանի տե- ղեր աւազային և խիստ յարմար պտղոց և բանջարեղիկաց մշակու- թեան համար, ուր ես ինքս հինգ հազար ծառով տանձի պարտէզ մը սնկած, որ այժմ երկու տարե- կան է և ռքանչլապէս զարգանա- լու վրայ է: Երկիրն խիստ առողջա- էստ է, այս չորակայնիքը ճախին և չկան, և չ'մղուն հեռու Ծոցէն եկած հողմն խանգարելու բան մը չկայ: Տիբեխն Գրիք 3 մղոն հե- ուս է ուր առատ մայր կայ: Այժմ Արթիգեան հոր մը ծակելու վրայ եմք և 600 ոտք խորութենէն ջուր հանել կակնկալուք: Արդէն մեզ մօտ կայ հատ մը որ միանոյն խորութե- նէն վայրկեանը 100 կալուն ջուր կուտայ: Այս Գառնիթիին տեղերուն գլխաւոր յատկութիւնն, որ նոցա անոց արժէքն կը բարձրացնէ, սա է որ ներքնային խտան էն, որով- հետեւ մակերեղիքէն 6 ոտք խո- րութեամբ կալի կեղեւ մը կտնուի որ խոնավութիւնն միշտ վեր կը պահէ. փաստորայ պաղով ծառերու երկար խողովակաւոր արմատներն այս խոնավութեան հասնելով ջերմ ամառը մէջ կը սնանին: Կլիմայական թէժութիւններն ուրիշ յատկութիւն- ներ են որ այս հողերն արժէքա- ւոր կընեն, և մինչդեռ մենէ յիսուն մղոն դէպի հիւսիս գտնուած պըտ- ղոյ ծառերը կը սառնին Մարտ ամսոյ մէջ պատահած սառնոյցներէն. այս Գառնիթիին մէջ երբէք այգւպէս չեն ըլլար ծովեզրերին մօտ ըլլալուն պատճառաւ: Այս գետիններն կար- տաղրեն, (և եթէ բաւական շահե- կանութիւն ունիք կրնամ ձեզի ցոյց տալ,) իւրաքանչիւր էյքերին հինգ հարիւր տօյարի արծողութեամբ ելալ, որովհետեւ պտուղը Յունիա- րի և Փետրվարի մէջ կը հասունայ և Արեւմուտքի մէջ մեծ գներով կը ծախուի:

«Բմ տեղւոյս հարաւակողմն, Հիշ- զօք Սթէշնի մէջ գտնուած գետին- ները, կայարանին շուրջը 'էյքերը' \$ 100. և մղոն մը ետեւի կողմը \$ 50. ի ծախուելու վրայ են. և արժէքով մեր տեղերէն վար են որովհետեւ ծովեզրերին աւելի մօտ են, և ծո- վեզրի գետինները գործնականապէս անօգուտ են հողագործութեան հա- մար:»

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն
Ի Ն Չ Պ Է Ս Ո Ր Է

[Շարունակութիւն տե՛ս «Արարատ»
Թիւ 10.]

Շատ ժամանակ չէ էրզրումի վիլայէթի մի գիւղացի հայ առանց երբէք տեսած լինելու Եւրոպական կատարելագործված երկրագործա- կան մեքենաները, ինքն իր խելով հնարել էր մի հնձելու մեքենայ: Բայց ինչպիսի այդ գիւղացի հա- չադիր է թողել թիւրք կառավա- րութիւնը: Վերջապէս հայերը քան- դակագործում են զանազան փոքրիկ և գեղեցիկ ամենօրեայ կեանքին հարկաւոր իրեղէններ մարմարիօնից, փոքր գիրքով մարմարիօնից և կե- ղեցիների և մշիլիների օրինակներ են չինում, եղջիրից չինում են զանալի կոթեր, սև սաթից փոք- րիկ շուբուխներ և մուսղաշուկներ: Այդպէս, ուրեմն արհեստների մեծ մասը, ամենանշանաւոր և ամենա- նուրբ արհեստները թիւրքալուծ հայերի ձեռքուն են: Այստեղ ա- լելուրդ չեմ համարում յիշել մի մահմէտականի, Ռուրչիդ-է-Ֆէշեքի, կարծիքը թիւրքերի մասին, որ 1862 թուին նա յայտնել է իր «Սիւնէթ-Նամէ - Ի - Ռուզուլ» վերնագրով գրքի մէջ: Հեղինակը, այժմ Ռուրչիդ-փաշա և մուշիր, ուղարկված էր որպէս պաշտօնական անձն, այսինքն որպէս քարտուղար, այն յանձնաժողովի որ պաշտօն ու- նէր Պարսկաստանի և թիւրքիայի սահմանագիծը որոշելու: Գիրքը թարգմանել է ռուսերէն լեզուով Պ. Գամզով և 1877թ. հրատարա- կել է նրան ի Պետերբուրգ: Ահա ինչ է ասում հեղինակը վանի նա- հանգի մասին. «Այստեղ բոլոր ար- հեստարտները և երկրագործները մեծ մասը հայեր են: Թիւրքերը բողբոջներ են միայն, և այն էլ մի քանի հոգի միայն: Մինչև անգամ ոչ թէ վարպետներ բայց և օրական մշակներ չկան մահմէտականների մէջ: Հայերը աշխատող ժողովուրդ են, իսկ մահմէտականներն ընդ հա- կատակն: Սակայն նրանք պարտու- էին իրանց հողերի արդիւնքով, կամ պետական ծառայութեան մէջ էին: Մինչև այժմ չեն կարող հրաժար- վիւ աղայութիւնից և անգործ ժա- մանակ են անցնում, մեծ մա- սամբ պանդոկներում և սրճանոց- ներում: Մահմէտականները (թիւրք և քրիւրդ) անհոգ կեանք են վա- րում, բայց քանակով այդ տե- սակ կեանքի ապարդիւն լինելը, վերջապէս, յոյս կայ որ ստիպ- ուած կը լինին գործով պարա- պելու:» Ահա մահմէտականին կար- ծիքը մահմէտականների մասին:

Նշանաւոր է որ հայ ժողովուրդը իրագործել է գրեթէ իր բոլոր պարագայութիւններին մէջ աշխատան- քի բաժանութիւնը: Արհեստները անցնում են հօրից որդի: Ոչ թէ միայն այլ և այլ քաղաքներ պարագայութիւն են այլ և այլ արդիւ- նագործութեան ճիւղերով, բայց և գիւղեր մասնաւորա՞ծ են իրանց աշխատանքը: Բաւական է յիշել էրզրումի վիլայէթի Չիֆլիի գիւ- ղը, որ միմիայն հիւսնեղից է բը- նակեցրած, կամ նոյն վիլայէթի Օղնի գիւղը, որի բոլոր բնակիչ- ները քարաշէն են: Թուրքիայի հայերը պարագայութիւն են նոյնպէս և քաղցրեղէնների և այլ ուտելիղէ- ների պատրաստութեամբ: Արապ- կերա յայտնի է իր քաղցրահամ պատեղներով, Յիւբիք, թօրթում և Ակն իրանց չորացած մրգերով, մանաւանդ հոշակված է այդ տե- ղի չորացած թուրք: Հայերի ձեռ- քիցն է դուրս գալիս Տիարպէ- քերի սուլուխը (չորչիլիս), հայե- րն են պատրաստում մսի ապուխտ և նոյնպէս երեւելի բապտուման, այդ աւիական մսեղէն չորացած կոնսերվը, որ պահվում է առանց փշանալու մի ամբողջ տարի: Հա- յերի ձեռքիցն է դուրս գալիս և զատուման (չորացած ոչխարի միս) որ գործ է ածում թիւրքաց զօրք որպէս ուտելիք պաշտօնիցէն, մի տեղից միւս տեղ չուելու ժամա- նակ: Հարուստ մահմէտականները գործ են ածում այդ չորացած մսե- ղիները, մանաւանդ քապտուման, իրենց օրուհի (պախի) ժամանակ

որպէս ամենանշանաւոր կերակու- ր: Որտեղ հայերը ապրում են, այն տեղ յայտնվում են նրանց ձիւրքե- րը, ընդունակութիւնները, տնտե- սական, ընկերական ոգին և կուտուրական (քաղաքակրթական) յատկութիւնները: Բայց ուշադրու- թեան արժանի է, որ աւելի էլ յայտնվում են այդ յատկութիւն- ները, երեւան են գալիս աւելի պարզ և համոզիչ կերպով, որտեղ հայերը ապրում են անխառն, ա- զատ քրիւրդի կամ թիւրքի ապա- կանոց աղբիւրներին: Գործան ամենալաւ ապացոյց կարող են լի- նել այնպիսի տեղեր, ինչպէս Չէյ- թուն, կամ Ռոտորլու: Ռոտոր- ջուրի եօթ թէ ութ գիւղեր ներ- կայացնում են զուտ հայոց տար- րից, թէև կաթիլի հաւատով, բաղկացած փոքրիկ հանրապետու- թիւն: Չարմանալի բարօրութիւն և ընկերական ոգի է տիրապե- տում Ռոտորլուի համայնքի մէջ, Կոպիտ, մեծ մասամբ անգրագէտ լեռնաբնակ խոտորվուցիներ, որոնց ներկայացուցիչներն ենք թիֆլիսում հա- թիւների (փուշի) պարագայութիւն մէջ, ունին իրանց հայրենիքում հետեւեալ ընկերական կանոնները. երբ նրանց մի ընտանիքի հայր գնում է օտարութեան մէջ, նրա համայնքը պարտաւորվում է պա- հել և կերակրել իր հաւուլ գաղ- թականի ընտանիքը, մինչև նրա վերադարձը, կամ մինչև որ նոյն ընտանիքի մի արական զաւակ հա- ւակ կտանի և կը կարողանայ իր աշխատանքով պահպանել իր ըն- տանիքը: Երբ որդին մեծանում է և կարողանում է իր ընտանիքը իր ձեռքերի վաստակով պահել, կամ եթէ պանդուխտ հայրը չէ մեռնում օտարութեան մէջ այլ վերջը վե- րադառնում է հայրենիքը, - հա- տարակութեան հաւուլով պահված ընտանիքը, որպէս վարձատրութիւն իր համայնքի կողմից իրան արած լաւութեան փոխարէն պարտաւոր է մի որ եւ է նուէր անել եկե- ղեցուն: Հասարակութեան սովորու- թիւնները այնպէս են, որ եթէ մի կին այրիացաւ և կամեցում է վըր- կին մարդու գնալ, նա պիտի այդ քայլը մեծ գգուշով կատարէ անի, որովհետեւ եթէ իր զաւակների խուս՝ գոնէ մի տղայ զաւակ կայ, այն ժամանակ կնոջ համար երկ- րորդ անգամ պսակվելը պարտաւ- լի է համարվում: Հարսանիքի ժա- մանակ նուագածունները (Ռոտոր- ջուրցիները առանձին ձիւրք ունեն գէպի երաժշտութիւն), երբէք դը- ռամական վարձատրութիւն չեն առ- նում, որովհետեւ ուրիշ ուրախու- թեան ժամանակ, նրանց համոզ- մունքով, չէ կարելի շահասիրական ակնկալութիւններ ունենալ: Եթէ մի Ռոտորլուցի իր սեփական ջա- զաց չունի, որ կարողանայ իր ցո- րենը աղալ, հարեանը, երկրի սո- րորութեամբ, պէտք է թելի սոյ- նրան իր ջաղացի վրա անվարձ ա- ղալ ցորենը: Եթէ մէկը եղբեր չու- նի, որ հաւաքած հունձը դաշտից բերի, հարեանները պէպէք է նրան իրանց եղբերը տան, և ին: Ռոտոր- ջուրցիները իրանց աշխատասիրու- թեամբ, իրանց տոկունութեամբ շատ նման են մեր Ագուլիցիներին, նոյն ընկերական ոգի, որ կայ Ռո- տորլուի մէջ տիրապետում է և Չէյթունի հայրենիքի մէջ, որոնք նոյն- պէս անխառն են բնակվում: Չէյ- թունի մէջ, օրինակ պատերազմի ժամանակ, բոլոր բնակիչներն ու- նեցած, գէնքը, վառօդը, հացը, ուտելիքները, բնակարանները, բո- ւրքը գառնում է ընդհանուր սե- փականութիւն: Ես վերջապէս փա- տերի, խոտորթիւնների հետ, վեր- ջացրի իմ դատաւարութեան նկա- րագրական մասը: Եւ նախ քան անցնեմ ընդհանուր հայնացիներին, թիւրքաց հայերի տնտեսական ընդ- հանուր դրութեան նկարագրու- թեանը, իմ սեփական դատողու- թիւններին և հաւաքած փաստերից դուրս բերած եզրակացութիւննե- րին, - պարտաւորութիւն եմ հա- մարում լինել այստեղ որ իմ հա- լաքած տեղեկութիւնների վերա- ստուգելու գլխաւորապէս ինձ օգ- նել են երկու պարոններ:

[Շարունակելի:]

ԼՈՒՈՒԹԵԱՆ ՊԵՏՆ

«Կարծեմ վաղն տուն երթալու միտք ունիս:»

«Այո, տէ՛ր իմ:»

«Որդեակ իմ,» ըսաւ նա, ես քու վրադ շահ մը կզգամ: Շատ տարի- ներ քու հօրը բարեկամն և խորհըր- դատուն եղած եմ. այսչափ տեղ և- կայ քեզ ըսելու համար որ Լօնտըն չերթաս: Մի հարցնի թէ ինչու, կաղաչեմ» ըսաւ նա, անհամբեր շարժ- մամբ մը, երբ ես խօսել փորձեցի, «քեզ ընա օգուտ պիտի չընէ այս խնդիրքիս պատճառն գիտնալ: Հի- մա մտիկ ըրէ՛ — ասի շատ կարե- լոր է քեզ համար: — Ամերիկայի մէջ հօրեղբայր մը ունիս, որ կար- ծեմ քու ամենամեծ ազգականդ է: Անտարակոյս հօրմէդ իմացած ես անոր վրայօք: Շատ եղական, բայց ընտիր կարողութեան տէր անձ մը է: Օքսֆորդի չըընաւարտանիքն՝ և խիստ ճարտար և ուսնալ թիւիչ մը է: Երեսուն եւ հինգ տարիներ ա- ռաջ Գանատա գնաց և վերջապէս սահմանադիւնէն ոչ շատ հեռի մեծ լճերէն մէկուն եղբայր վրայի քա- ղաքներէն միոյն մէջ հաստատուե- ցաւ: Կարծեմ թէ Տէգրոյթ էր: Հայրդ իւր մեռնելէն քիչ առաջ ինձ ըսաւ որ շատ տարիներէ ի վեր հօր- եղբորմէդ լուր չունէի: Վերջի տա- ներկիս ամսոց մէջ երկիցս իրեն գը- րեցի բայց պատասխան չընկալայ: Կուզեմ որ հոս երթաս և զինքը փնտես: Եթէ տեղեկանաս որ մե- ռած է՝ փնտ մը եղած չըլլար, և դու ալ կամայ կամաց գործ մը փնտելու ետեւէ կըլլաս: Եթէ չա- խորժիս ետ եկու, բայց եթէ կրնաս ժամանակ մը հոն կենալով գոհա- նալ, լաւ է որ այնպէս ընես:»

«Բայց, տէ՛ր իմ, դրամ չունիմ:»

«Ես եմ քեզ դրոշմը. փաստորդ կը պնդեմ որ ծախքդ ես վճարեմ: Այս գործին յաջողելուն մէջ թերեւս իմ շահս այնչափ է որչափ քուդ:»

«Ե՛րբ կուզես որ մեկնիմ» հարցու- ցի:

«Այս գիշեր: Այսինքն, կուզեմ որ անմիջապէս թողնու այս տեղն, ինձ հետ պանդոկ մը երթաս, և Նիու Եօրքի համար մեկնող առաջին շոգեհաւով ճամբորդես:»

Այն օտար և լուի պատգամաւորին հօրերօրս նամակովն ինձ գալէն ի վեր միշտ այս խնդրոյն ետեւէն իշխալու իղձովն լեցուած էի: Հիմայ որ կարելի էր այդպէս ընել, սկսայ տարտամիւ: Հէգի ինչ պիտի ըսէ երբ իմանար թէ ես Ամերիկա գա- ցած էի. շատ նշանաւոր բան մը պիտի ըլլար Նիու Եօրքէն անոր գը- րել որ կարեւոր գործով մը յան- կարծ ծովուն անդին կողմը կան- չուած էի: Հող պիտի ընէ՞ր: Անտա- րակոյս հող պիտի ընէ՞ր. և պատ- րաստ էի ինքզինքիս հետ տասն սենդիւնց մը գրաւի դնել որ նամա- կը ընդունած պիտի մինչև իսկ դռնուրէնամ պիտի ար շա: Ինչ պատիժ մը պիտի ըլլար այդ իրեն պաղութեան և անտարբերութեան համար:

Վերջապէս որոշեցի որ երթամ և սկսայ գոյքս ժողվել և անուկիս մէջ տեղաւորել:

«Կեցողակացնեմ որ երթալ որոշե- ցի» ըսաւ բարեկամս:

«Այո տէ՛ր, վայրկեանէ մը պատ- րաստ կըլլամ:» պատասխանեցի: Ինչ յետոյ գուռն սպասող կառ- քի մը մէջ մանելով քարայտականե- րուն վրայէն կը սրանայինք:

Երբ Նօրհուհեմըն պանդոկն հասանք, տեղեկացանք որ առաւօտե- ան ժամը 5ին շոգեհաւ մը ճամ- բայ կենէր Նիու Եօրքի համար:

Անմիջապէս կառքերիս դէպի նաւահատոյցն ուղղեցինք և իմ ճամբորդութեանս համար պէտք ե- ղած կարգադրութիւններն ընելէ ետեւ, Պր. Լըր ինձ հետ նաւուն մէջ եկաւ: Մեծ սրահին առանձ- նացեալ մի անկիւնն քաղուելով խոտովանեցայ իրեն որ Լիվըրու- լի մէջ աղջիկ մը կար որու մասին ամենանուրբ զգացում մը կը կը- րէի:

Նա սրտանց խնդաց և պնդեց որ ամեն մանրամասնութիւններն իրեն պատմեմ:

Դու տակաւին չած դեռահատ ես այդպիսի զօրաւոր կիրք պահելու համար» ըսաւ նա. և ցամաք երթա- լէն առաջ վայրկեան մը ձեռքս բռնեց. «Բան մը չէ, այնչափ դիւրաւ պիտի մոռնաս այդ, որչափ դիւ- րաւ որ անոր մէջ մտայ:»

Պատասխան մը տալու՝ և դիւս մի- այնակ ձգելէն յետոյ աչացս մէջ լեցուած արտասուքն զայնու ան- կարող, նստած մնացի: Յետոյ ան- միջապէս ելայ իմ մանաւոր սեն- եակս գացի և անկողին մտայ: Մինչդեռ մեծ նաւն ջուրերուն բարձ- րանալուն կսպասէր, ինչ մտած- մունք միտքս եկան երբ ես պտո- կած քուն կը հրաւիրէի դանոնք երացի. դարձնելու համար: Անկող- նոյս մէջ այս և այն կողմ կը դառ- նայի, կաղթէի և մըտիկ կընէի: Ամենէն վերջ հօրս ձայնը լսեցի ու- րիշներուն հետ խառնուած, և ծո- վը բան մը նետուի ձայն մը, և ալ ես ուրիշ բան չի լսեցի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

Այն անմոռանալի գիշերին Լիվըր- քուլէն մեկնելէս գրեթէ երկու տարի ետքը, Հոկտեմբերի սկիզբները առա- լօտ մը ինքզինքս Օկտեմբրի, Ն. Ե. փոքրիկ քաղաքին մէջ գտայ, որու քովէն վեհն Ս. Լօրէնս իւր հա- րաւային փախնց վրայ կեցող այդ հին աւանին ոգւոյն համաձայն թմրաց- եալ շարժում մը ինչ անկող կանցնի: Բոլոր այս ժամանակն յունայնս աղ- ղին անդին թափառած էի արեւ- մտեան կիսագնտին մէջ՝ հօրեղ- բայրս փնտելով: Շատ տարիներ առաջ Տէգրոյթէն մեկնած էր, բայց հոս պատեհութիւնն ունեցալ տանելու գնահղան անձինք. որք գինքն լաւ ճանցած էին: Թէպէտ շատ հանրածանօթ ու ճարտար բը- ժիւի մը եղած էր, բայց չէր շա- հած այնպիսի բարեկամներ գորս կարեանայ գտնել: Ինձ ըսին թէ շատ քիչ խօսող անձ մը էր, և երբէք քաղաքի մէջ չէր տեսնուէր: Բայց իւր թշկալակաւ պարտակա- նութիւններն կատարած աստիճա- րն. իւր ուր գացած ըլլալուն մա- սին այլ և այլ հակասական կար- ծիքներ յայտնուած էին, գորս ըս- տալով շամար ոչ նաւաջ քան քան քաղաքներ այցելած էի, հա- րափորձեր եղելով զխաւորաբար թշկալական անձանց միջեւ: Ժամա- նակ առ ժամանակ այնպիսի տեղե- րէն ինչ փոթիւթիւններն կուեցը- նէին և գիս առաւել անյոյս կեր- պով մուտի մէջ կը թողնէին: Շա- րաթին անգամ մը իմ շարժանցս վրայօք կը գրէի Պր. Լըրի, յա- ճախ իրմէ նամակ կընդունէի որով խուզարկութիւնս շարունակել կը քաջալերէր և այդպէս ընելու հա- մար ալ դրամ կը զրկէր: Բայց թէպէտ Հէսթէր Չաֆինի ալ յա- ճախ կը գրէի բայց անէլ բառ մը երբէք ինձ հասած չուներ: Իմ պիքիւն նկատած փոքրիկ արարա- ձէն այսչափ հեռի՞ օտարականաց միջեւ ապարդիւն խուզարկութեան հողանած, ալ բոլոր յոյսս կտրելու վրայ էի երբ Մօնթրիօլի լրագրի մը մէջ հետեւեալ պարբերութիւնն ա- շացս ներքեւ ինկաւ: —

(Շարունակելի)

Ի նպատակ Զ. Ե. Թ. Միտիլեանի կը ծախուին, Բաֆֆիի սոյն պատկերի խոշորադիրք տասն և մէկ ու կէս լայն: Միայն տասը սենթի:

Գուժապիտի դէպքի հերոսներու պատկերները, Յարութիւն Չանգուլ- եան և Կէմ Ալմաթ Մանուկ, իւրա- քանչիւրը 5 սենթի:

Գնել փափաքողները պէտք են դիմել Միտիլեանի թանգարանապե- տին կամ նորա գործակալաց: Եկամ ԱՐԱՐԱՏ լրագրի խմբագրատանը: (Փօստի ծախքը մեր վրայ է:)

Թ. ՌՈՐՈՒՆԱՆ

Թանգարանապետ:

No. 779 2nd Ave. New York City.

